

Nagy Péter

„Ahol a vállalatvezetés volt az úr...”

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. szociális és jóléti intézményrendszere Ózdon

Az 1881-ben az ózdi, salgótarjáni és borsodnádasi vasipari üzemek fúziójával megalakult Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. (egykorú rövid nevén: Rima) a következő évtizedekben hazánk egyik legmeghatározóbb iparvállalatává fejlődött. Magyarország iparában való jelentős részesedése mellett alkalmazottai számára kiterjedt szociális és kulturális intézményhálózatot létesített. Dolgozatomban az állami és vállalati szociálpolitika vázlatos ismertetése mellett terjedelmi okokból kizárólag a Rima ózdi gyáregységére vonatkozó ismerveket tárom fel részleteiben a II. világháborút megelőző évekkel bezárólag. A cég minden telephelyén kiépítette létesítményeit, amelyek kisebb módosulásokat kivéve ugyanazon rendszer szerint épültek fel. Az ózdi egységnek a vállalat életében betöltött stratégiai szerepe miatt különösen fontos jelentősége volt, ez irányú vizsgálata alapján megismerhetjük az iparvállalat szociálpolitikájának legfőbb mozgatórugóit.

A jóléti hálózat céljainak megítélése korántsem volt egységes. Egyesek szerint a vállalatvezetés jó gazdaként segítette munkásai és tisztviselői boldogulását, lehetőséget adott a szórakozásra és a művelődésre is. Nem meglepő, hogy a cégvezetők írásai, a gyár tevékenységéről beszámoló vállalati prospektusok, a vezetés által kiadott helyi újságok, valamint a korszak hivatalos állami propagandája idilli színben tüntetik fel az ózdi vasüzem dolgozóinak életét. Mások azonban úgy vélik, hogy ezen intézkedések mögött a gyár előljárói napi politikai céljainak megvalósítása, valamint az ellenkező véleményen levők teljes ellehetetlenítése állott. A szociáldemokrata irányultságú sajtó, a baloldali pártok és szakszervezetek prominenseinek irományai és visszaemlékezései, valamint Szabó Zoltán szociográfiai munkái általában a „Rima rabszolgáinak” keserves helyzetéről tanúskodnak. Tanulmányomban tehát eme szociális és kulturális vívmányok ismertetése során különösen ügyelek az eltérő látásmódok bemutatására, amelyek okainak feltárásával, a különböző megállapítások ütköztetésével árnyaltabb, realitásabb kép rajzolódhat ki az olvasóban a korabeli ózdi munkáséletéről.

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. szociálpolitikájáról a rendszerváltás után átfogó szakirodalom nem született, s az előtt is inkább csak részterületeit kutatták. A vállalatról Berend T. Iván szerkesztett ugyan egy monográfiát,¹ ez azonban az általam vizsgált problémakörrel nem foglalkozik behatóan,

¹ Berend T. (főszerk.) 1980.

valamint egyes megállapításai napjainkban már nem is állják meg a helyüket. Kiemelendő Csontos Györgyi és Vass Tibor *Ózdi munkáskolóniák* című könyve, amely részletesen bemutatja a vállalat által a községben létrehozott lakótelepeket, és következtetni tudunk belőle az ott élők életmódjára is.² Az Ózdról készült – zömmel helytörténeti jellegű – munkák témámmal csak érintőlegesen foglalkoznak. A Lajos Árpád Honismereti Kör évente meghirdetett pályázataira számos dolgozat érkezett, amelyek a két világháború közötti időszak életmódjának részterületeit vizsgálták, ezek közül munkámban többet fel is használtam. Kutatásomban az említett művek eredményeinek kritikai vizsgálata mellett a korabeli sajtótermékeket is áttekintettem. A vállalatvezetés érdekszférájába tartozó *Ózdi Nemzeti Újság* cikkeinek tanulmányozása során a gyárigazgatóság szempontjait ismerhettem meg. Ezzel szemben a szociáldemokrata *Népszava*, valamint a *Vas- és Fémmunkások Lapja* a baloldali mozgalmak és érdekszervezetek álláspontját képviselte.

Nagy hangsúlyt helyeztem a levéltári források feltárására. A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. ózdi telephelyének iratanyagát a Magyar Országos Levéltárban tekintettem át. A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban a Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek anyagait, valamint a gyári alkalmazottak visszaemlékezéseit vettem górcső alá. Ezenkívül az Ózdi Városi Múzeum Történeti Adattárának iratait elemeztem, dolgozatom képanyagát is a múzeum munkatársainak segítségével állítottam össze. Az írott és vizuális források mellett idősebb, a korszakot átélte üzemi alkalmazottakkal készítettem interjúkat, amelyek különösen a kutatás kezdetén nyújtottak nagy segítséget.

SZOCIÁLPOLITIKA MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZAD VÉGÉTŐL A II. VILÁGHÁBORÚIG

Hazánkban – a nemzetközi tendenciákhoz illeszkedve – a 19. század második felétől kezdve épültek ki fokozatosan a modern szociálpolitika intézményei. Az 1890-es évekig az egyesületi alapon álló önszegélyezés volt a társadalombiztosítás egyedüli formája. 1878-ban a társadalmi egyesületek mintegy háromötöde volt önszegélyező szervezet, az egyleti tagok kétharmada e szervezetekben tevékenykedett.³ Az állami szociális gondoskodás első mérföldköve az 1891. évi XIV. törvénycikk volt, amely a nagyobb ipari vertikumok munkásságának kötelező betegbiztosítását mondta ki. A törvény értelmében az ipari fizikai alkalmazottak húsz hétig ingyenes orvosi segílyt, szülés esetén ingyenes szülészeti ellátást, keresőképtelenség esetén húsz héten át táppénzt, valamint temetkezési segílyt kaphattak. A járulékokat kétharmad részben a biztosított, egyharmad részben a munkaadó fizette.⁴ 1907-ben

² Csontos – Vass 2001.

³ E témáról bővebben: Bódy 2010.

⁴ A törvény végrehajtásáról lásd Szikra 2004.

a meglévő állapotokat főként szervezeti téren újraszabályozták (1907. évi XIX. törvénycikk), valamint bevezették a közép- és nagyüzemben tevékenykedő ipari dolgozók, illetve a kereskedelmi alkalmazottak számára a kötelező baleseti biztosítást. Az új társadalombiztosítási forma tíz héten át ingyenes orvosi ellátást, munkaképtelenség esetén a balesetet követő 11. héttől a kereset 60%-ának megfelelő járadékot biztosított.

A nyugdíjak terén eleinte kizárólag speciális programok léteztek, amelyek például a katonákat, valamint a közigazgatási és a vasúti dolgozókat érintették. 1928-tól, viszonylag későn vezették be a nem állami alkalmazottak öregségi nyugdíjazását (1928. évi XL. törvénycikk). A tagok öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági ellátásban részesülhettek. A nyugdíjkorhatár 65 év volt, amelyet csak 1944-ben szállítottak le 60 évre. A járulékot a munkaadónak kellett befizetnie.⁵

A közegészségügyet állami feladattá az 1876. évi XIV. törvénycikk nyilvánította, amely a lehetőségek bővülését hozta az ágazat számára. 1938-ban már 304 kórház működött 50 ezer férőhellyel, így minden 10 ezer lakosra 54 ágy esett. Az intézmények azonban a mennyiségi növekedés ellenére túlszűfoltak voltak, mert a biztosítási reformok nyomán jelentősen kiszélesedett a kórházi ápolást igénybe vevők köre. Szegénygondozással főként a társadalmi egyesületek foglalkoztak, amelyek jelentős része felekezeti alapon jött létre. A munkavédelem terén az 1872. évi VIII. és főként az 1884. évi XVII. törvénycikk hozott jelentős változásokat. Az úgynevezett ipartörvény kimondta, hogy minden tulajdonos köteles biztosítani gyárában a biztonságos és egészséges munkavégzés, a munkavédelem feltételeit. Az 1891. évi XIII. törvénycikk előírta az ipari munka szüneteltetését vasárnapokon és a nemzeti ünnepen, augusztus 20-án. Az egészségvédelemmel azonban korszakunkban törvényalkotói szinten nem foglalkoztak, egy intézkedést kivéve, ami a gyufagyári foszformérgezések elleni védelemről szólt. Összességében elmondható, hogy a magyarországi szociálpolitika a nyugat-európai szinthez képest jóval fejletlenebb szinten állt. Gyáni Gábor véleménye szerint ennek az volt az oka, hogy a magyarországi társadalom szegényebb volt a fejlettebb országokénál, és ez volt a magasabb szintű ipari munkásvédelem legfőbb gátja a liberális körülmények között. Emellett az államot nem hajtotta semmiféle kényszer, sem lehetőségei, sem adottságai nem készítették paternalista szociális gyámkodásra. A politikai feltételrendszer sem volt adott a szociális körülmények nagymérvű javításához. Az alsóbb társadalmi rétegekre csupán mint segélyezendő csoportokra gondoltak, a szociálpolitika is ezen a szinten maradt. A szemléletváltáshoz nem utolsósorban a pénzügyi alap is hiányzott. A szociális kérdés átpolitizálása ugyanakkor hatalmi érdekeket is szolgált, ami a rendszer kohézióját segítette elő.⁶ Tomka Béla megállapítása szerint a 20. század első felére Európában, így Magyarországon is – bár a fejlettebb

⁵ Gyáni 1994: 5–14.

⁶ Gyáni 1994: 14–23.

országokéhoz képest szerényebb színvonalon, de – kiépültek a szociálpolitika alappillérei, amelyek a korábbi kezdetleges intézményekhez képest a társadalom széles körét érintették. Az új biztosítási programok kezdetben nem voltak ugyan nagyvonalúak, de magukban hordozták a dinamikus növekedés lehetőségét.⁷

Az állam mellett számos magánvállalat is kiemelt figyelmet szentelt a szociálpolitikának Magyarországon. Ennek alapja, hogy a vállalatvezetés patriarchális viszonyban volt dolgozóival, ennek szellemében különféle juttatásokat adott munkásainak. Egyes nagyobb vállalatok kiterjedt szociális intézményhálózattal rendelkeztek, tagjaik számára segélyeket, biztosításokat és nyugdíjakat nyújtottak. Számos ipari cég kulturális létesítményeket, olvasóköroket működtetett, valamint különféle sportegyesületeket hozott létre.

A vállalati társpénztár az önszegélyezés egyik formája volt hazánkban. Az 1884. évi ipartörvény tette lehetővé, hogy a segédek önkéntes alapon betegsegélyező pénztárt hozzanak létre munkahelyükön, ezeket az ipartestületek ellenőrizték. A 200 ipartestületből 87, az ipartársulatokból 52 létesített betegeket segélyező intézményt. Működésük főként a tagok befizetésein, kisebb részben a munkaadók hozzájárulásán alapult. Különösen a bányászatban és a kohászatban volt elterjedt a *társládá* (más néven társpénztár) intézménye. Szervezeteik egyszerre töltötték be a beteg- és nyugdíjbiztosító feladatait, de 1907-ig baleset esetén ezek tagjai sem részesülhettek juttatásokban.⁸

A RIMAMURÁNY–SALGÓTARJÁNI VASMŰ RT. SZOCIÁLPOLITIKÁJA

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. – mint említettem – országos viszonylatban is kiterjedtnek számító szociális intézményrendszerrel rendelkezett, amelynek kezdeményei már a 19. század első felében megjelentek. Egyik elődszervezete, a Murányi Unio már 1809-ben megalapította munkásai számára a *társládát*, a példát aztán több vasipari társulat is követte a térségben.⁹

A fúzió után az egységek társpénztárai 1882-ben a Rima égisze alatt egyesültek, így kiterjedt jóléti intézményhálózat jött létre.¹⁰ A vállalat 1898-ban hozta létre a balesetbiztosítási alapot, amelynek 1918-ban már 17 000 tagja volt, szinte a teljes munkáslétszámot lefedte. 1919-től a baleseti, 1925-től pedig a nyugdíjügyek kerültek állami felügyelet alá, előbb az Országos Munkásbiztosító Pénztár, majd az 1928-ban létrejött Országos Társadalombiztosító Intézet felügyelete alá. A társpénztár hatáskörében így ezután már csak a betegsegélyezés maradt, amely 1927-ben 10 922 tag és 17 000 családtag egészségének javítását

⁷ Tomka 2008: 9–16.

⁸ Gyáni 1994: 5–16.

⁹ Dullien 1928: 2–3.

¹⁰ A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság bányatárspénztárának alapszabálya (1929).

szolgált. 1928-ban a társpénztárt három fiókszervezet: az ózd–nadasdi, a salgótarjáni és a rudabányai kerület alkotta.

Dullien Ferenc, az óriásvállalat igazgatóhelyettese tanulmányában részletesen bemutatja a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. szociálpolitikai intézményeit.¹¹ Az írás természetesen nem tekinthető elfogulatlannak és erős forráskritikával kezelendő, mivel a cégvezetés szempontjából íródott, így kizárólag a Rima szociális gondoskodásának példamutató jellegét hangsúlyozza. Munkája azonban egyedülálló és megkerülhetetlen, mivel a korszakból nincs más kiadvány, ami ilyen átfogóan bemutatná a vállalat szociális intézményrendszerét.

Dullien beszámolója szerint a Rima minden telephelyén *élelmezési üzleteket* hozott létre, abból a célból, hogy munkásai viszonylag olcsó és jó minőségű élelmiszert vásárolhassanak a gyári és bányatelepeken. Ezek az üzletek a beszerzett termékeket jóformán haszon nélkül továbbították a fogyasztókhoz, s a csekély profitot is a munkásjóléti egyesületekhez juttatták.

Egy 1928-as adat szerint a beteg társpénztári tagok és azok családtagjainak gyógykezelését a vállalat négy kórházában és több bányatelepi rendelőjében összesen tizenegy orvos látta el. Az ápolási feladatokat Ózdon irgalmas rendi apácák, máshol világi személyzet végezte. A négy társpénztári kórházban összesen 33 kórterem állt 158 ágygal a gyógyulni kívánók rendelkezésére. A Rima egyes telepein alkalmazottai számára fürdőket létesített, amelyeket egész évben lehetett látogatni, a nyári időszakban pedig uszodák és strandok álltak a dolgozók rendelkezésére.

A vállalat kiemelten fontosnak tartotta alkalmazottai műveltségét, így gyár- és bányatelepein elemi, nép- és iparostanonc-iskolákat állított fel. Dullien Ferenc szerint ezek – a felügyeleti hatóságok bírálata alapján – a fővárosi tanintézeteket is beleértve az ország legjobban felszerelt és legjobb eredményt felmutató iskolái közé tartoztak. A társulati iskolák az országos nevelésügyi kiállításokon és kongresszusokon is magukra vonták a szakmai egyesületek figyelmét, és számos szakember látogatta meg az intézményeket, hogy tanulmányozza a Rima tanítási rendszerét és szervezetét. Az első iskolát még az 1870/71-es tanévben indította a Rima elődszervezete. Az elemi oktatás nyolc osztályra való átállítását még az erre vonatkozó törvény előtt megkezdte a vállalat. 1928-ban a Rima tíz elemi és iparostanonc-iskolát működtetett 49 tanítóval, 17 hitoktatóval, 8 kézimunka-tanítónővel és 2564 tanulóval. A számokból az is nyilvánvalónak tűnik, hogy a vállalat kiemelten kezelte a vallásoktatást. Fontosnak tartották a tanórákon kívüli foglalkozásokat is, ezért nagy hangsúlyt helyeztek a leány-, a levente- és a cserkészegyesületekre.

Az iskolák mellett a vasipari cég a dolgozók kulturális szükségleteinek kielégítését is nagymértékben támogatta. A tisztviselői réteg szórakozási igényeit a tisztí kaszinók elégítették ki, amelyek 1928-ban összesen 321 taggal rendelkeztek. Minden telephelyen alakultak munkáskaszinók, más néven

¹¹ A fejezetben ismertetett adatokat Dullien Ferencről vettem át: Dullien 1928.

olvasóegyletek. A nagyobb létesítményekben tánc- és színháztermek is voltak, amelyekben főként vidéki, de sok esetben országos hírnévű művészek közreműködésével rendeztek hangversenyeket és színi előadásokat. A tagok művelődését szolgálták az egyleti könyvtárak is. Az olvasóegyletek ezen felül önhibájukon kívül bajba jutott tagjaikat, illetve azok halála esetén hozzátartozóikat is támogatták. Az összes telepen működtek továbbá nőegyletek, dalárdák, munkászenekarok, tűzoltó egyesületek és sportszervezetek is.

A Rima már a kezdetektől fogva épített munkáskolóniákat dolgozói részére, emellett támogatta a házépítő szövetkezeteket is. A vállalat a házak komfortfokozatát folyamatosan növelte, később a lakások mellé már gazdasági helyiség és kert is járult. 1928-ban a cég lakótelepein 2758 lakásban 13 177 fő élt, a szövetkezeti alapon épült 212 házban 1422 személy lakott. Az alkalmazottak körülbelül 30-40%-a élt családtagjaival együtt társulati lakásban. A közműveket nemcsak a gyár által létrehozott, hanem a szövetkezeti lakótelepeken is a Rima építette ki saját költségén. A vállalat telephelyeire jellemző volt, hogy a munkáskolóniákkal egy tömbben helyezkedtek el az iskolák, az ételmezési üzletek, a kórházak, az olvasóegyleti székházak, a kaszinók és a fürdők.

A RIMAMURÁNY-SALGÓTARJÁNI VASMŰ RT. SZOCIÁLIS ÉS KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEI ÓZDON

A fentiekből következik, hogy a Rima ózdi vasgyára is széles körű szociális és jóléti intézményhálózattal rendelkezett, amelynek jótékony hatását mindenki elismeri, azonban céljaikat illetően már megoszlanak a vélemények. A vállalati kiadványok és a cég által fenntartott orgánumok azt szemléltetik, hogy a cégvezetés az országos viszonyokhoz képest több gondot fordított tisztviselői és munkásai megfelelő életkörülményeire, a magas színvonalú oktatásra, valamint a megfelelő szórakozási és sportolási lehetőségekre. A munkásmozgalom szereplői, a korabeli baloldali gondolkodók viszont azt gondolták, hogy e rendszerre túlzott mértékben rakódott rá a konzervatív ideológia, amelynek révén igyekeztek megakadályozni a vezetőség szándékaival ellenkező elképzelések elterjedését. Az alábbiakban az ózdi példa nyomán a rendszer alkotórészeit szeretném bemutatni, az eltérő álláspontokat is figyelembe véve.

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Ózdon is kiépítette biztosítási rendszerét, amely szinte minden alkalmazottját érintette. A gondoskodás e formájának kialakulása mindenképp pozitív változás volt a korábbi időszakhoz képest, hiszen a dolgozó immár nem volt teljesen kiszolgáltatva a balesetek, halálesetek okozta anyagi problémáknak, valamint a már munkaképtelen idősök is bizton számíthattak pénzbeli ellátásra. A Dullien által vázolt, tökéletességet sugalló képet azonban a korabeli munkások emlékezete és a baloldali orgánumok tudósításai árnyalják. Jócsák Kálmán nyugdíjas ózdi munkás például részletesen vall visszaemlékezésében a vállalat biztosításpolitikájának negatívabb oldalairól is.

Jócsák emlékei szerint a munkások bruttó keresetének 2%-át nyugdíj-, 2%-át beteg-, 1%-át balesetbiztosítás céljára vonták le. A rokkantségély minimális volt, abból nem lehetett megélni, a dolgozó családtagok segítségnyújtása nélkülözhetetlen volt a munkaképtelen személy számára. Akit nem támogatott családja, sok esetben koldulásra kényszerült.¹² A *Népszava* által megkérdezett fizikai munkások a vállalatvezetés által biztosított nyugdíjat, az özvegyi és az árvaellátást is kirívóan kevésnek tartották.¹³ A társpénztár vezetőségi tagjaira az igazgatóság tett javaslatot, a javasoltak közül a tagságnak kellett választania. A munkásokban így kétségeket ébresztett, hogy a megfelelő helyre kerülnek-e a levonások.¹⁴

A kohászatban a kimerítő és veszélyes munkatevékenység számos balesetet, betegséget okozott. A gyárban a rossz munkakörülmények következtében már sok fiatal, 35-40 éves munkás rendelkezett valamilyen egészségkárosodással.¹⁵ A *Népszava* több cikkben is foglalkozott az ózdi munkások életével. A lap fő megállapítása Jócsák véleményéhez hasonlóan szintén az, hogy Ózdon a korszakban a munka- és életkörülmények nem voltak kielégítőek. Az orgánum egyenesen a Rima „ózdi rabszolgái”-nak nevezi az itt dolgozókat. Az újságírók véleménye szerint nem beszélhetünk munkásvédelemről sem. A Martin-kemencéknél uralkodó nagy hőség miatt gyakoriak voltak a rosszulletek, főleg nyáron. Az öregkort nagyon kevesen érték meg, s közülük is sokan szemidegsorvadásban szenvedtek, aminek következtében elvesztették látásukat. A hengerműveknél nagyon rossz volt a helyzet, a *Népszava* szerint az ott dolgozók „minden pillanatban szembenéznek a halállal egy kiló kenyér áráért”.¹⁶ A vasgyárban nagyon óvatosan, körültekintően kellett dolgozni, a munkásokat ugyanis akármelyik pillanatban felnyársalhatta a tüzes vas. Kiegethette a szemüket, ráfolyhatott a lábukra, belesaphatott a fejükbe, ha csak egy pillanatra nem figyeltek oda. Egy szédülés, elővigyázatlanúság a halálukat jelenthette. A nagy hőség miatt félmeztelenül dolgoztak, ami kimondottan balesetveszélyes volt az izzó acél miatt.¹⁷ A cikkekből kiderült, hogy a gyár területén nem volt mosakodási lehetőség, így a kormos, olajos dolgozók a gyári fürdőbe jártak tisztálkodni. A műszak végeztével azonban nem fértek be mindannyian az épületbe, így nem tudta magát mindenki tiszta vízzel lemosni. A nem megfelelő higiéniai viszonyok így aztán persze betegségeket eredményeztek.¹⁸ A gyári munkások között a rossz életkörülmények miatt jelentős pusztítást végeztek a betegségek, különösen a tüdőbaj az 1920-as években. Hiába betegedett meg egy fizikai alkalmazott, a műszakok vezetői

¹² Az interjú az akkori Párttörténeti Intézet munkatársai rögzítették, a szöveg rövid – pár oldalas – terjedelme ellenére számos fontos információt tartalmaz témánkat illetően. PIL VI.686. 212. Interjú Jócsák Kálmánnal.

¹³ u. gy. 1925. július 8. 5.

¹⁴ PIL VI.686. 212. Interjú Jócsák Kálmánnal.

¹⁵ PIL VI.686. 212. Interjú Jócsák Kálmánnal.

¹⁶ b. gy. 1928. október 7. 9.

¹⁷ b. gy. 1928. október 7. 9.

¹⁸ b. gy. 1928. október 10. 3.

1. kép

Az ózdi Gyári Kórház. (Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum, Fotóarchívum.)

egyáltalán nem, vagy csak már nagyon válságos helyzetben engedték el táppénzre a dolgozókat.¹⁹

Az eltérő forrástípusok egyértelműen pozitívumnak tartották a kohászati üzem egészségügyi ellátórendszerét, ez a baloldali orgánumoknál sem volt kritika tárgya. A négy társulati kórház közül az ózdi volt a legnagyobb, ahol – mint már említettem – az ápolási feladatokat irgalmas rendi apácák látták el.²⁰

Az 1882-ben létesített ózdi Gyári Kórház sebészeti, belgyógyászati, szülészeti, szemészeti, fogászati és gyermekosztállyal is rendelkezett. A sebészeti részleg röntgenlaboratóriummal is fel volt szerelve, s alkalmas volt komplikáltabb műtétek elvégzésére is. 1927-ben 1338 sikeres operációt végeztek el az intézményben, míg ez a szám a társulat többi kórházában együttesen csak 455 volt. A korabeli források szerint ezeknek az egészségügyi szolgáltatásoknak nagy szerepe volt a csecsemőhalandóság jelentős csökkenésében. A szülészeti feladatokat elősegítendő 1922-ben alakult meg a Stefánia Szövetség ózdi fiókszervezete. Fenntartását a vállalat és a társulati alkalmazottak tagjai tették lehetővé, helyiséget és felszerelést is a Rima biztosított számukra. Az otthoni környezetet megszokott terhes anyák kezdetben idegenkedtek attól, hogy vizsgálatra és szülni a klinikára menjenek, de a szövetség munkájának eredményeképpen az évek során ez jelentősen megváltozott. Ismeretterjesztő tevékenységüknek köszönhetően a nők egyre nagyobb arányban bízták az

¹⁹ u. gy. 1925. július 8. 5.

²⁰ Interjú Kovács Zoltánnal.

2. kép

*Az ózdi gyári népiskola épülete.
(Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum, Fotóarchívum.)*

orvosokra és a szakszerűbb személyzetre gyermekük világra segítségét. Korszakunk végére a kórházi születések száma elérte az évi ezer főt is. A cég tejkonyhát is létesített, ahol pót- és mesterséges táplálékot készítettek a csecsemők számára, valamint oktatást és főzőgyakorlatot is tartottak a fiatal anyáknak. A Rima Ózdon minden újszülött után 7 méter pelenkavásznat adott, a sokgyermekes szülőket pénzzel és élelmiszercsomagokkal is segítette.²¹

Ózdon társpénztári fürdőt is létesítettek, amelyben 14 kádfürdő, korszakunkban modernnek számító gőzfürdő, hideg-, langyos- és melegvízű medence, uszoda és zuhanyzók is javították az alkalmazottak komfortérzetét. Az ózdi Gyári Uszoda volt Magyarország második fedett uszodaépülete.²² Mint korábban már említettem, ez a fürdő- és zuhanyzószám is kevésnek bizonyult azonban a gyári munkások tisztálkodásának biztosításához.

Dr. Kovách Antal gyári főtisztviselő tanulmánya szerint a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Ózdon különösen nagy gondot fordított az oktatásra és a gyermeknevelésre. A gyárvezetés óvodát is létesített, amit az 1885-ben alakult Nőegylet tartott fenn. Az Önkéntes Női Honvédelmi Munkaszolgálat szervezésében napközi gyermekotthonokat is alapítottak a nyári iskolaszünetek idejére. Ezen intézmény védőnője alá azok a fiatalok kerülhettek be, akik elárvultak, vagy szüleik betegek voltak, vagy egész nap dolgoztak és keveset voltak otthon, vagy akiknek édesapjuk katonának vonult be, édesanyjuk pedig a legtöbb

²¹ A kórházzról szóló részt Kovách Antal írása alapján ismerttettem: Kovách 1942: 23.

²² Dullien 1928: 2–3.

idejét munkában töltötte. Az üzemvezetés kizárólag a bérlakásokban élők csemetái számára tette ezt lehetővé, mivel ők éltek a legsanyarúbb körülmények között.²³ Nem volt kizáró ok az sem, hogy a szülők nem voltak a gyár munkásai, hanem esetleg a mezőgazdaságban vagy a közigazgatás alkalmazásában dolgoztak. A gyerekek naponta reggelit, ebédet, uzsonnát és vacsorát kaptak, ami kimondottan jó hatással volt a szegény, rosszul táplált ifjakra.²⁴

Az ózdi gyári népiskola felszereltségét és a tanulók eredményeit figyelembe véve az ország legjobbjai közé tartozott. Az ifúsági és tanítói könyvtárak is jelentős mennyiségű szakmai és egyéb olvasmányt tartalmaztak. Az oktatás teljesen térítésmentes volt, sőt, a szegényebb szülők gyermekei ingyen könyvekben és tanszerekben részesültek. Az alacsony életszínvonalon élő és távolabb lakó diákokat a déli szünet alatt napközi otthonban helyezték el, ahol a társulat költségén ingyenes meleg ebédben is részesültek.²⁵ Korszakunk utolsó éveire az óvodákban és az iskolákban nemcsak a déli, hanem az egész napos étkeztetés is térítésmentes lett a szegények számára. Az ingyentej-akció keretében a vállalat társadalmi egyesületei évi több mint 30 000 liter tejet osztottak ki. Az iskolások hasznos elfoglaltságát tanórán kívüli szakkörökkel próbálták biztosítani az oktatási szünetek idején is: számukra gyakran nyaralásokat és táborozásokat szerveztek. A szerényebb körülmények között élők fizetési kedvezményekben részesültek, hogy részt vehessenek ezen időtöltéseken, tanulmányi kirándulásokon.²⁶

Mauks Miklós, a szociáldemokraták helyi vezetője azonban – elismerve az iskola érdemeit – kifejezetten hátrányosnak tartotta, hogy a konzervatív értékrendet már az iskolákban megpróbálták belepalántálni a gyermekekbe.²⁷ Ezt Szabó Zoltán szociográfus is a helyi oktatás káros vonásának tartotta. Ennek látványos jeleként értelmezte, hogy az egyházak is jelentős szerepet játszottak az intézményekben azzal, hogy a vállalat tekintélyes számú hitoktatót alkalmazott.²⁸ Nagy gondot fordítottak továbbá a cserkész- és leventeegyesületek működésére. A kormányzathoz közelálló körök szerint viszont az ellenzéki mozgalmak próbálták az említett egyesületeket gyengíteni kisebb-nagyobb sikerrel. 1929-ben például a leventeköteles ifjúság túlnyomó többsége nem csatlakozott a szervezethez, ami mögött a hatóságok kommunista agitációt sejtettek.²⁹

A vállalat dolgozói számára munkáskolóniákat létesített az üzem közelében. Az ingatlanok a korszak viszonyaihoz képest általában jó felszereltségűek voltak, habár a régebbi építésű, általában szegényebb munkások által lakott ingatlanoknál már problémák mutatkoztak. A telepeken élőkre a vállalat

²³ Kovách 1942: 23.

²⁴ Interjú Hangonyi Lajosnéval.

²⁵ Bánfalvi 2007: 44–83.

²⁶ Kovách 1942: 23.

²⁷ PIL I. 658. 6/270.

²⁸ Szabó 1937.

²⁹ Idézi Mauks: PIL I. 658. 6/270.

igazgatósága kiemelten nagy figyelmet fordított, többek szerint részben ideológiai szempontok miatt. A gyár által adott természetbeni juttatások nagyobb arányban illették meg a kolóniai lakosságot, mint a máshol élőket. A béren kívüli jövedelmek a fizetés 2–5%-át tették ki. A lakások elosztása az alkalmazottak szolgálati idejének, munkateljesítményének, családi állapotának figyelembevételével történt. Lakbért nem kértek tőlük, csak a fenntartási költségek bizonyos hányadát kellett megtéríteniük, amelyekbe a személyszállítás és a kéményseprés díja is beletartozott. A szobaszámmal arányosan 1, 2 vagy 3 pengőt kellett fizetniük a lakhatásért. A világítás és az elektromos áram teljesen ingyen volt, viszont lakásonként csak két 40 wattos égőt használhattak. Az épületek mellett ingyenes földhasználatot is biztosítottak számukra átlagosan 77 négyzetméternyi területen. A lakótelepeken élők jelentősen több szemetet kaptak, mint a más községekben élő társaik. A tüzelőanyag lakásra való szállításáért – a gyártól való távolság függvényében – 60 fillértől 2–3 pengőig terjedő fuvarmegtérítést fizettek minden hat mázsa szén után. A tűzifát beszerzési áron kapták, abból azonban kivételesen nem csak a kolónián élő munkások részesülhettek. A vasolvasztóknál dolgozó alkalmazottak évente átlagban tíz kg oltott meszet kaptak díjtalanul, amit kizárólag konyhameszelés céljára használhattak fel.³⁰

A lakótelepeken belül (is) látványos volt a tisztviselői kar, a szakmunkások és a betanított dolgozók elkülönülése, a munkáskolóniák elhelyezkedése egyértelműen az üzem hierarchikus felépítését szemlélteti. A gyár közvetlen közelében helyezkedett el az 1895–1897 között létesült „Tisztisor”, ahol a gyár- és bányagazdátok, valamint az üzem főtisztviselői, főmérnökei laktak. Ebben az utcában volt Ózd egyértelműen legszínvonalasabb és legrepresentatívabb épületegyüttese.³¹ A minden kényelmet biztosító lakásokat parkszerű udvarok és gyümölcsöskertek vették körül, a városrészben állandóan cirkált egy csendőrjárőr. A gyár felőli bejáraton tábla hirdette, hogy az utca magántulajdon és azt idegeneknek tilos használni, így a munkások egyáltalán nem közlekedhettek rajta. A fizikai alkalmazottak féltek attól, hogy ha csak rálépnék az útestre, kiutasíthatják őket a gyárból.

A tisztviselők és a szakmunkások is általában egészséges otthonokban, kielégítő életviszonyok között élhettek.³² A segéd- és betanított dolgozók által lakott telepeket azonban általában egyszerű építészeti kivitelezés, valamint alacsony komfortfokozat jellemezte.³³ A *Népszava* szerint a telepeken lakó dolgozók közegészségügyi- és lakásviszonyai, s általában az életkörülményeik nagyon rosszak voltak. Számos esetben befolyt a víz a szegényesen berendezett otthonokba. A lakások kívül-belül leromlott állapotúak voltak, falaik vizesen álltak, a szemetes és sáros udvarokon szennyvíz hömpölygött. Az épületek

³⁰ A témáról lásd MOL Z 383. 67. 107.

³¹ Csontos – Vass 2011.

³² u. gy. 1925. július 8. 5.

³³ Csontos – Vass 2011.

általában szoba-konyhás lakásokat tartalmaztak, így a tisztálkodást csak a gyári fürdőben végezhatték el. A gyermekeknek gyakran nem volt lábbelijük, és általában csak csupasz szalmazsákon hajthatták álomra fejüket.³⁴

A századforduló után jelentős számú bevándorló érkezett a településre, akiknek a vállalat már nem tudott lakást biztosítani. A Rima vezetése a nyomornegyedeket alkotó csoporttal csak minimálisan törődött, mivel azok fizetőképes kereslet híján nem tudták volna a gyár létesítményeit igénybe venni.³⁵

A gyártól távolabb élő, a mezőgazdasági tevékenységet kiegészítő jelleggel tovább űző munkásokra a gyár kevésbé számított, lakóhelyük távolsága miatt csak ritkán vehették igénybe a jóléti és kulturális szolgáltatásokat. Az agráriumból a biztosabb kereset reményében egyre többen szegődtek az üzem munkásai közé, akik napszámos és segédmunkákat vállaltak ott. Gazdasági válságok idején azonban ettől a rétegtől szabadult meg leghamarabb a cég, alacsony képzettségük miatt a vezetés kevésbé ragaszkodott hozzájuk.³⁶

A Rima, mint minden telephelyén, így Ózdon is létesített ételmezési üzletet (más néven *provizorátot*) az 1884-ben felépült Tiszti Kaszinó épületében, ahol a vállalat alkalmazottai kedvezményesen tudtak vásárolni. Az üzletben csak a gyári dolgozók vásárolhattak, habár ez számukra nem volt kötelező. Az a személy, aki igénybe akarta venni a szolgáltatást, keresetének megfelelő könyvhitelt kapott, amelyre szabadon költekezhetett. A fizetés alkalmával levonásra kerülő hitelezett összeg nem lehetett több a kereset kétharmadánál, amit külön könyvecskébe jegyeztek be. A közszükségleti cikkek mellett forgalmaztak ruházati árukat is, később pedig zöldség-, gyümölcs- és gabonaféléket is bevontak üzletkörükbe, melyeket Dullien leírása alapján a legjobb forrásból, kiváló minőségben szereztek be.³⁷ A hússal való ellátásra mészárosokkal szerződtek. A kenyér- és süteményszükségletet a részvénytársaság gőzsütődéi elégítették ki. Az élelmiszerek tartósítását és az italok hűtését, valamint a kórház jéggel való ellátását az úgynevezett jéggyárak biztosították.³⁸ Dullien írása alapján tudható, hogy a munkások a nagy melegben hűsítő italokat kaptak, amiket a gyári szikvízüzem készített gyümölcsszörpökből. A munkások a jelentősebb ünnepek előtt nagyobb választékból szerezhatték be élelmiszer-szükségletüket. A vállalat vezetése ezt azzal magyarázta, hogy így erőt gyűjthetnek a későbbi fizikai munkához.³⁹ Az üzletben a családok nagysága szerint fejadagok voltak kiszámítva, amit le lehetett vásárolni. Lisztből 15, 13,5 vagy 8 kg-ot, zsiradékából 2,5, 2 vagy 0,5 kg-ot vehetett egy háztartás havonta. Minden hónapban átlagosan 41 vagon lisztet és kenyeret, valamint négy vagon zsírt osztottak ki Ózdon. A távolabb lakó dolgozóknak az olyan falvakba, ahol legalább

³⁴ u. gy. 1925. július 8. 5.

³⁵ u. gy. 1925. július 8. 5.

³⁶ Csontos – Vass 2011.

³⁷ Dullien 1928: 3–4.

³⁸ MOL Z 383. 67. 110.

³⁹ Dullien 1928: 3–4.

száz gyári munkás lakott, havonta teherautóval szállították ki a termékeket. A boltvezető a mennyiségekkel előre kalkulált, így nem fordulhatott elő, hogy hiány legyen az alapvető élelmiszerekből.⁴⁰ Dullien Ferenc szerint azért volt minderre szükség, mert csak így tudták kiküszöbölni „az egészséges verseny túlkapásait” a munkáskolóniákon. Az intézményben a beszerzett élelmiszereket a vállalatvezetés szerint minimális haszonnal továbbították a fogyasztókhoz, s a csekély profitot is a munkásjóléti intézményekhez juttatták.⁴¹ A Rima ugyanakkor a munkáskolóniák építésénél ólakat is létrehozott a lakások mellett, hogy a gyári alkalmazottak állatokat tarthassanak, és így kevésbé legyenek kiszolgáltatva az esetleges élelmiszerhiánynak. A vasgyárban a reggeli szalonnasütés már a 19. században is hagyomány volt, ezért is ragaszkodtak a munkások a lakótelepen is a sertéstartáshoz és -hizlaláshoz. Ez a szokás egészen a gyár bezárásáig megmaradt az alkalmazottak körében. A vállalat az I. és a II. világháború időszakában, de olykor békeévekben is vagonszámra hozatott burgonyát dolgozói részére. A termőhelyről érkező vasúti szállítmányok a gyár területén, az élelemraktárhoz vezető iparvágányokon állomásoztak, amíg kimérték a lakóknak a rakományt.⁴²

A szociáldemokrata írások azonban e téren is más képet festenek a rimai helyzetről. Véleményük szerint az élelmezési üzlet a dolgozók bérezéséhez képest drága volt.⁴³ A konkurenciát jelentő helyi kereskedők is állandóan kifogásolták az intézmény létét, ennek okát Dullien az árak leszorítása következtében kialakult egyenlőtlen versenyhelyzetben látta. A gyárvezetés szerint azonban a munkások méltányolták az üzemigazgatóság törekvéseit, és a forgalom a külső piaci szereplők rosszallása ellenére folyamatosan emelkedett.⁴⁴

Az élelmezési üzlettel egy épületben kialakított Tiszti Kaszinó a gyári tisztviselői kar szórakozását, művelődését szolgálta. Tagjai a Rima ózdi lakótelepein élő igazgatói, üzemfőnökei, mérnökei, számvetetői, raktárnokai, számtisztjei, gyakornokai, valamint az orvosok és a gyártelepi iskola tanítói lehettek. A nem gyári alkalmazottak közül a helyhatósági vezetők (a főszolgabíró, a szolgabírák, a községi jegyző) és a római katolikus, református, evangélikus felekezet papjai vehettek részt az egyesület tevékenységében. A vezető állásban levők azonban a szervezet életében szigorúan elkülönültek a beosztott tisztviselőktől, amiben a gyári hierarchia is tükröződött. A vasgyár munkásai csak valamilyen karbantartási feladat elvégzése esetén léphettek be az épületbe, rendezvények esetén soha.⁴⁵ A kezdeti 25–30 fős tagság 1924-re a műszaki és adminisztratív értelmiségiek számának növekedésével arányosan 132 főre emelkedett. 1937-ben a kaszinónak már százötven tagja volt és

⁴⁰ Kovách 1942: 24.

⁴¹ Dullien 1928: 3–4.

⁴² Paládi-Kovács 2007: 205–208.

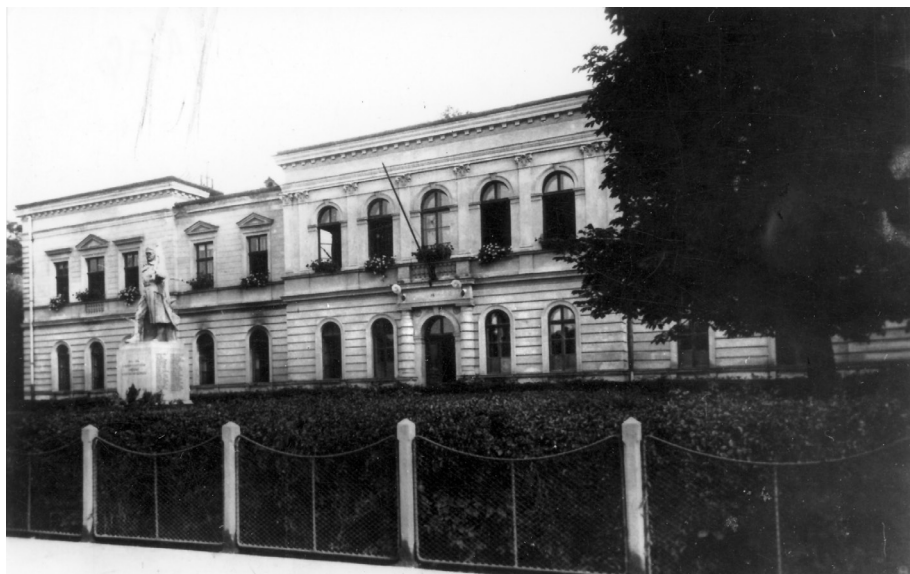
⁴³ PIL I. 658. 6/122.

⁴⁴ Dullien 1928: 3–4.

⁴⁵ Pálmai 1970: 33.

3. kép

*Az ózdi Tiszti Kaszinó épülete.
(Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum, Fotóarchívum.)*

hatezer pengős költségvetésből gazdálkodott. A kaszinó szolgáltatásait igénybe venni szándékozók keresetüknek megfelelő könyvhitelt kaptak, amely összeg a fizetésükből levonásra került.⁴⁶ A szervezet egyik megfogalmazott célja az volt, hogy felkeltse tagjai közügyek iránti érdeklődését, és a műveltség színvonalát emelje a hírlapok és egyéb irodalmi művek használatának biztosításával. Másrészt nyilvános és társasági játékok – a hazardjátékok az alapszabályban tiltva voltak, de ez a valóságban másképp működött –, szórakozási lehetőségek rendezésével kellemes időtöltést próbáltak biztosítani az ózdi vasgyár tisztviselőinek. Az egyesület tagjai szigorúan zártkörű táncmulatságokat is szerveztek, de például – a folyóiratok olvasása mellett – a tiltás ellenére kártyáztak és sakkoztak is. Nyugodtan hódolhattak a szerencsejátékoknak, mivel a gyári vezetők a helyhatóságok azon képviselőivel együtt szórakoztak, akik elvileg a törvényességi felügyeletet gyakorolták a létesítmény működése felett.⁴⁷ Az interjúalanyok közléseiből tudjuk, hogy a Tiszti Kaszinó munkások előtti zártsága számukra rosszallást fejezett ki, s az épület a felsőbb társadalmi rétegek kiváltságos létének szimbólumává vált.⁴⁸

A fizikai dolgozóknak is volt szórakozási lehetőségük, amelynek legfontosabb intézménye, az 1884-ben megalakult Ózdi Vasgyári Olvasó Egylet

⁴⁶ Bánfalvi 2007: 107.

⁴⁷ Pálmai 1970: 33.

⁴⁸ Interjú Hangonyi Lajosnéval.

4. kép

*Az Ózdi Vasgyári Olvasó Egylet 1924-ben átadott székháza.
(Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum, Fotóarchívum.)*

számos programot kínált és elfoglaltságot nyújtott a számukra. A baloldali sajtótermékek sosem vitatták, hogy a művelődésben a lehetőségek széles skálája tárult a szegényebb rétegek elé is. Az egylet a kezdeti szűkös körülmények után 1924-ben saját székházat is kapott. Az épületben különféle szakkörök, egyesületek működtek, volt itt dalárda és munkászenekar is. Az 1920-as évek elején 700-800 tagja volt, amiből 140-150 tag volt aktívnek tekinthető, legalább ennyien jelentek meg a közgyűléseken. 1932-ben létszáma 1800 főre nőtt, ekkor egységesen 50 fillér havi díjat fizettek. Az Ózdi Vasgyári Olvasó Egylet elnöke ebben az évben Faragó Gyula gyárigazgató, valamint Czangár Lajos tanító volt.⁴⁹ A létesítmény rendelkezett táncteremmel és az ország hatodik legnagyobb színháztermével, amely 1200 ember befogadására volt alkalmas. Az épületet, pénzt nem kímélve, gazdagon rendeztette be a cégvezetés. A korabeli források szerint a legjobb vidéki kultúrtársulatok vetélkedtek azért, hogy itt felléphessenek.⁵⁰ A munkások a kulturális centrumban egy Színpártoló Egyesületet is alakítottak. A tagok minden hónapban egy jegy árát fizették be, ami a színháztermi hely minősége szerint 50, 70, 110 vagy 180 fillér lehetett. Amikor a színészek tavasszal és ősszel két-két hétre megérkeztek, a korábban helyjegyet váltók 6-6 utalványt kaptak, amelyeket tetszés szerinti előadásokra

⁴⁹ Bárdos – Kocsik 2008: 94–96.

⁵⁰ Pálmai 1970: 43–70.

válhattak be. Így kiegyensúlyozott volt a terem látogatottsága a színi szezonban is, nem kellett tartani attól, hogy túl kevesen vagy túl sokan lennének. Havonta egyszer pedig a Magyar–Holland Kultúregyesület filmjeit vetítették le.

Halál esetén az Olvasó Egylet önszegélyező társaságként is működött. 1932-ben az elhunyt hozzátartozója egyszeri 750 pengős segélyben részesülhetett. Kovách Antal leírása a vizsgált időszak utolsó éveit mutatja be. A tag halála esetén 1000 pengőt, a tag feleségének elhunytakor 250 pengő temetési hozzájárulást kapott a család. Az egyesületi résztvevők pedig csak akkor adták be a díjakat, ha szükség volt ilyen jellegű kifizetésekre. Ilyenkor a költségeket igazságosan elosztották egymás között, és mindenki ugyanakkora pénzüsszeget helyezett be a kasszába.⁵¹

Az ellenoldal képviselői azonban felrótták, hogy a munka nélkül maradtakat nem szívesen látta a vezérigazgatóság az „Olvasó” kötelékében. Az épületben felhívást tettek közzé, miszerint azokat a volt tagokat, akik már nem tartoztak a gyár kötelébe, csak akkor tekintették az egylet résztvevőinek, ha járulékaikat, ami a tagdíjat és a haláleseti járadékot takarta, három hónapra előre befizették a pénztárosnak. A befizetés elmulasztása az egyleti tagok sorából való törlést vonta maga után. Az állástalanok azonban kereset híján általában nem tudtak ennek eleget tenni, s így még az épületből is kitiltották őket. Lehoczky Alfréd, az államszocializmus idején Ózddal foglalkozó kutató szerint e lépésnek az volt a célja, hogy a keresettel nem rendelkezőket politikai okokból teljesen elszigeteljék a vállalat kulturális és jóléti intézményrendszerétől. Ezt azonban egyszerűen az is indokolhatta, hogy aki már nem tekinthető az üzem alkalmazotjának, az egyúttal elveszti jogosultságát arra, hogy külön hozzájárulás nélkül igénybe vegye a cég által fenntartott létesítményeket, vagy kedvezményeket kapjon, és szórakozási lehetőségekkel élhessen.⁵²

Vass Tibor a hetvenes években idősebb munkásokkal interjúkat készítve más aspektusból is megközelítette a témát. Az olvasókör, a dalárda, a zenekar látszólag csak a fizikai alkalmazottak szervezetei voltak, de ezek működésébe, fontosabb lépéseibe a vezetőség jelentősen beleszólt. Példaként hozta fel, hogy a legjelentősebb intézmény, az Olvasó Egylet elnöke maga a gyár ózdi igazgatója volt, aki szavazatával, döntéseivel nagymértékben beleszólt az egyesületi intézkedésekbe. A vezetőség zöme is az üzem felső tisztviselőiből, tanítókból, lelkészekből, valamint a művezetők köréből került ki. Így irányításuk valójában a felsőbb társadalmi rétegek kezében volt, habár kisebb jogköröket megadtak a munkásságnak is.⁵³ Természetesen forráskritikával kell kezelni az államszocializmus korában készült munkát, azonban ha megnézzük az Olvasó Egylet vezetőinek listáján található emberek foglalkozását, valóban a gyár és a közigazgatás meghatározó szereplőit találjuk ott.⁵⁴

⁵¹ Kovách 1942: 24–25.

⁵² Lehoczky 1965: 116.

⁵³ Vass 1976.

⁵⁴ Adattár: Az ózdi vasgyár tisztviselőinek nyugdíjkönyve.

Korszakunk végén, a felvidéki területek visszacsatolása után a vállalat megvásárolta Rozsnyó fürdőjét, amit a szabadságukat töltő munkások mérsékelt díjazás fejében vehettek igénybe. A kikapcsolódni vágyó alkalmazottakat tíznapos turnusban utalták oda ötvenfős csoportokban. Hétfélig kirándulások céljára két nagy méretű autóbusz állt rendelkezésükre csekély térítésért cserébe.⁵⁵

Ózdon számos egyesület működött a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. égisze alatt. Az egyik legmeghatározóbb közöttük a Nőegylet volt, melynek elnöki posztját az 1930-as években a már említett tanító, Czangár Lajos töltötte be. A Nőegyletnek 1932-ben 1500 tagja volt, akik évente 7-8 pengőt fizettek be a közös kasszába. Az egyesület az özvegyek, árvák, betegek megsegítésében, valamint a szegény gyermekek ruházásában is jelentős szerepet vállalt. A tag férje halála esetén 200 pengőt, a hozzátartozók az asszony elhunytja után 100 pengő segílyt kaptak. Gyermekszülés esetén az anya 30 pengős szülési támogatást kapott. Az Ózdi Vasgyári Leányegyesület 1932-ben 60 tagot számlált, vezetői Farkas Teréz és Tand Irén tanítónők voltak. Heti két óra foglalkozást és havonta egy-egy előadást tartottak. A művezetők külön szervezetbe tömörültek, ami az 1930-as évek elején 136 taggal rendelkezett, akik havonta 6-7 pengővel járultak hozzá működéséhez. Rokkantság vagy nyugdíjazás esetén, ha már tíz éve részt vettek az egylet működésében, évi 300 pengős juttatásra tarthattak igényt.

Az ózdi vasgyár alkalmazottai szinte minden népszerű sportágban is versenyezhettek, amihez megfelelő épületek, sportpályák álltak rendelkezésre. A testgyakorlóknak, a vándorkerékpárosoknak és a labdarúgóknak is külön, színvonalas szervezete volt, amelyeket a Rima kiemelten támogatott. A vezetést számos esetben magas rangú gyári főtisztviselők látták el.

A korábbi összehasonlítások alapján elmondhatjuk, hogy a baloldali szervezetek véleménye természetesen itt is más volt, szerintük a kulturális és egyesületi tevékenységekbe a konzervatív ideológiát is nagymértékben belecsempészték.⁵⁶ Mauks Miklós, a szocdemek ózdi vezetője is elismerte azonban, hogy a Rima igyekezett minden olyan feltételt biztosítani dolgozói számára, ami az adott körülmények között kielégítő volt. Többek között ez okozta a baloldali szervezetek gyengeségét is, mivel szerinte a vállalat központi konzervatív ideológiát támogató törekvései ellen a viszonylag elfogadható körülmények között élő alkalmazottakat nehezen lehetett mozgósítani. A munkakörülmények a korábban ismertetett beszámolók alapján valóban nem lehettek megfelelőek, azonban az eddigiek alapján megállapítható, hogy az ózdi munkások a természetbeni juttatásoknak és a szociális, jóléti intézményeknek köszönhetően viszonylag magas színvonalon éltek a korszakban.⁵⁷

Szabó Zoltán, a neves népi szociográfus kortársként szemlélhette az általa „Rimamurányi birodalom”-nak nevezett ipari egységet. Véleménye szerint „a táj

⁵⁵ Kovách 1942: 24.

⁵⁶ Dobosy 2007: 130.

⁵⁷ PIL I. 658. 6/270.

az iparvállalat diktatúrája alatt van”.⁵⁸ Az üzem alkalmazottainak társadalmában nagy különbségek alakultak ki, amit maga a részvénytársaság hozott létre. Nemcsak a felsőbb tisztikar zárkózott el az alacsonyabb státusú rétegektől, hanem a stagnáló létszámú munkásság egyes rétegei között is nagy lett a távolság. Több esetben a polgárosult munkásság életmódja lényegesebb jobb volt, mint a kisebb tisztviselőké. Szabó Zoltán szerint annyi réteg volt a Rimában, ahányféle állás. A vállalat szerinte úgy akarta megosztani alkalmazottait, hogy átjárhatatlan határokat hozott létre az egyes rétegek között, mintegy kasztokat teremtett. Gondosan megtervezett szociálpolitikájával így tudhatta maga mögött a fizikai állományt is. Szabó véleménye az, hogy a dolgozókat atomizált társadalommá tette a vállalat, hogy ne tudjanak egységesen fellépni. A Rima hagyományos munkáspolitikájához tartozott az is, hogy alkalmazottai magánéletét is éber figyelemmel kísérte.⁵⁹

Kutatásaim alapján megállapítható, hogy Szabónak csak részben volt igaza. A fizikai dolgozók és a művezetők, tisztviselők között csekély volt az érintkezés. A munkásság alsóbb és felsőbb rétegei egymástól távol eső városrészekben laktak, külön-külön egyesületek tevékenységében vettek részt, valamint szabadidejüket is teljesen más módon töltötték el, a munkások az „Olvasóban”, a tisztviselők a kaszinóban. Ez azonban lehetett természetes állapot is, nem feltétlenül a megosztó ideológia következménye. A kiterjedt intézményhálózat természetesen az alkalmazottak egész napi tevékenységét áthatotta, gondoljunk csak az iskoláztatásra, a vásárlásra, a lakhatásra vagy a szórakozásra. El kell ismerni, hogy a konzervatív ideológia terjesztését is elő próbálta segíteni, de valószínűleg nem volt ez annyira kiemelt fontosságú a rendszer működésében, mint ahogy Szabó véli.

A Rima szociális rendszere következtében a korszakban az ózdi munkások jelentős része kielégítő körülmények között élt, habár a bevándorlók jelentős számú, nyomortelepeken tengődő tömege nem részesülhetett e lehetőségekből. Az érdekvédelem kritikái a munkakörülményeket, valamint főképp a körön kívül eső rétegek ellátatlanságát érintették, amit a vállalatvezetés részben képtelen volt, részben saját céljai érdekében nem is kívánt orvosolni. Összességében elmondható, hogy miközben a gyári vezetés igyekezett erőteljes kontroll alatt tartani a munkások társadalmi és politikai mozgalmait, addig szociálpolitikai téren komoly erőfeszítéseket tett, és az ózdi gyár dolgozóinak, különösen a szakmunkásságnak a helyzete viszonylag kedvező volt a korszak folyamán. A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. szociálpolitikáját alapvetően a gazdasági racionalitás befolyásolta, mivel az elégedettebb dolgozók természetszerűleg jobb munkatevékenységre voltak képesek.

---

⁵⁸ Szabó 1937: 152.

⁵⁹ Szabó 1937: 152–164.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

MOL Z 383. A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Ózdi Vas- és Acélgyára iratai, 1844–1949.

Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum Történeti Adattár (Adattár)

Az ózdi vasgyár tisztviselőinek nyugdíjkönyve, 1881–1945.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

I. 658.6/122; 270. Magyarországi Szociáldemokrata Párt Titkársága ózdi levelezései, 1918–1919; 1932–1944.

VI.686.212. Kis személyi gyűjtemények, 1868–1989.

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság bányatársaspénztárának alapszabálya.

Budapest, 1929. <http://mek.oszk.hu/06100/06181/06181.pdf> – (Utolsó letöltés: 2012. szeptember 10.)

b. gy. 1928a: A Rima ózdi rabszolgái között. *Népszava* 1928. október 7. 9.

b. gy. 1928b: Lakás- és közegészségügyi képek Rimáék birodalmából. *Népszava* 1928. október 10. 3.

Dullien Ferenc 1928: *A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság szociális és kulturális intézményeinek ismertetése.* Különlenyomat a *Munkaiügyi Szemle* 1928. évi 11. számából. Ózdi Művelődési Intézmények Városi Múzeum, Történeti Adattár, 149–80.

u. gy. 1925: Képek az ózdi gyártelepről. *Népszava* 1925. július 8. 5.

Interjú Hangonyi Lajosnéval, 2012. szeptember 6-án, Ózdon. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Kovács Zoltánnéval, 2012. szeptember 10-én, Ózdon. (A szerző tulajdonában.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bánfalvi Lászlóné 2007: *Az ózdi könyvtárkultúra története* I. II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc.

Bárdos Gyula – Kocsik László 2008: *A dalárdától az ózdi városi vegyeskarig.* Ózdi Művelődési Intézmények, Ózd.

Berend T. Iván (főszerk.) 1980: *Az Ózdi Kohászati Üzemek története.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

Bódy Zsombor 2010: *Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig.* Argumentum, Budapest.

Csontos Györgyi – Vass Tibor 2011: *Ózdi munkáskolóniák. Gyári lakótelepek és lakásbelsőik története a századfordulótól az ezredfordulóig.* Kráter Műhely Egyesület, Pomáz.

Dobosy László, F. 2001: *Ózd a XXI. század küszöbén.* Ceba Kiadó, Budapest.

Dobosy László, F. 2007: *Ózdi kistérség.* Inka, Ózd.

- Gyáni Gábor 1994: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. História – MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- Kovács Antal 1942: Egy vidéki gyártelep szabadidő-tevékenysége. In: Raggambi Fluck András (szerk.): *Szabadidő-tevékenység a magyar gyárparban*. Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, Budapest, 20–25.
- Lehoczky Alfréd 1965: Gazdasági és politikai viszonyok Ózdon a fehérterror és az ellenforradalmi rendszer első éveiben. 1919–1922. *Párttörténeti Közlemények* (10.) 4. 112–130.
- Paládi-Kovács Attila 2007: *Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pálmai Zoltán 1970: *Népművelés Ózdon*. Ózdi Népművelési Intézmények, Ózd.
- Szabó Zoltán 1937: *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Cserépfalvi, Budapest.
- Szikra Dorottya 2004: Az 1891. évi betegbiztosítási törvény végrehajtása. *Aetas* (19.) 1. 31–48.
- Tomka Béla 2008: *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Corvina, Budapest.
- Vass Tibor 1976: Az ózdi acélgyári munkásság életviszonyai a XX. század első felében. In: Dobrossy István (szerk.): *Foglalkozások és életmódok. Válogatott tanulmányok honismereti szakkörök és kutatók munkáiból*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 9–30.